
ТАРАСЕНКО Т.В.,
асистент, кафедра англійської
філології та методики
викладання англійської мови,
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

Стаття присвячена проблемі формування та розвитку мотиваційного компонента особистості майбутнього вчителя-філолога. На основі аналізу науково-методичної літератури визначено роль мотиваційного компонента особистості майбутнього вчителя-філолога як головної передумови успішної навчальної і професійної діяльності. У статті подано аналіз основних складників мотиваційного компонента особистості учителя-філолога як фахівця, який засобами мови і літератури здатен звертатися безпосередньо до розуму і почуттів учнів, формуючи емоційно-ціннісне ставлення молодого покоління до навчання і знань загалом. Визначено, що розвитку мотиваційного компонента особистості майбутнього вчителя-філолога сприяє організація професійної підготовки фахівця на принципах наукової ініціативи, спрямованості на самостійну творчу працю, здійснення професійно-педагогічної рефлексії на всіх етапах цілісного освітнього процесу, забезпеченої впровадженням контекстного навчання, завдяки якому відбувається інтеграція пізнавальних мотивів студентів у професійні.

Ключові слова: мотиваційний компонент особистості, гуманістична парадигма, саморозвиток, ціннісні орієнтації, пізнавальний інтерес, професійний намір, контекстне навчання.

Статья посвящена проблеме формирования и развития мотивационного компонента личности будущего учителя-филолога. На основе анализа научно-методической литературы определена роль мотивационного компонента личности будущего учителя-филолога как главной предпосылки успешной учебной и профессиональной деятельности. В статье представлен анализ

основных составляющих мотивационного компонента личности учителя-филолога как специалиста, который средствами языка и литературы способен обращаться непосредственно к уму и чувствам учеников, формируя эмоционально-ценностное отношение молодого поколения к учебе и знаниям в целом. Определенно, что развитию мотивационного компонента личности будущего учителя-филолога содействует организация профессиональной подготовки специалиста на принципах научной инициативы, направленности на самостоятельный творческий труд, осуществление профессионально-педагогической рефлексии на всех этапах целостного образовательного процесса, обеспеченной внедрением контекстного обучения, благодаря которому происходит интеграция познавательных мотивов студентов в профессиональные.

Ключевые слова: мотивационный компонент личности, гуманистическая парадигма, саморазвитие, ценностные ориентации, познавательный интерес, профессиональное намерение, контекстное обучение.

The article is devoted to the problem of formation and development of a motivational component of the future teacher-philologist's personality. On the basis of the analysis of scientific and methodical literature the role of a motivational component of the future teacher-philologist's personality as main precondition of successful educational and professional activity is defined. The analysis of main components of a motivational sphere of the future teacher-philologist's personality as a specialist who is capable to address directly to mind and feelings of pupils by means of language and literature, forming the emotional and valuable relation of young generation to study and knowledge as a whole is submitted in the article. It is certain that development of a motivational component of the future teacher-philologist's personality is promoted by the organization of professional training on the principles of scientific initiative, orientation on independent creative activity, implementation of a professional and pedagogical reflection at all stages of the complete educational process, provided with introduction of contextual training thanks to which there is an integration of the cognitive motives of students into the professional ones.

Key words: motivational component of the personality, humanistic paradigm, self-development, valuable orientations, cognitive interest, professional intention, contextual training.

Постановка проблеми. В останні два десятиріччя в Україні, як і в більшості пострадянських країн, в умовах зміни соціальних пріоритетів, впровадження гуманістичної парадигми

змінилися вимоги до освіти. Причиною цього – зростаюче розуміння того, що основною цінністю сучасного суспільства є професійно і соціально компетентна особистість, здатна до ефективної діяльності в різних сфе-

рах. У зв'язку з цим ускладнюються і функції сучасної освіти, змінюється їх спрямованість. Якщо на попередніх етапах розвитку суспільства роль освіти в основному зводилась до передачі соціального досвіду від старшого покоління до молодшого, то сьогодні на перший план виступає її функція стимулювання й розвитку самостійної, з активною громадською позицією особистості, виховання творчої індивідуальності. У процесі становлення і розвитку особистості молодшої людини важко переоцінити роль учителя-філолога, який засобами мови і літератури здатен звертатися безпосередньо до розуму і почуттів учнів, формуючи емоційно-ціннісне ставлення молодого покоління до навчання і знань загалом. Досягнення цілей гуманістичної освіти потребує розв'язання низки проблем, які сьогодні наявні у сфері підготовки вчителів філологічних спеціальностей. Докорінні зміни, що відбуваються у сучасному світі, значне зростання інформаційної навантаженості та інтенсивності комунікації між різними країнами потребує суттєвих змін у змісті загальнокультурної, методологічної та методичної підготовки учителя-філолога. У багатьох вищих педагогічних навчальних закладах переважає викладання, орієнтоване на систему знань, умінь, навичок як основу підготовки вчителя-філолога, формуванню ж особистісного компонента майбутнього фахівця приділяється недостатньо уваги, хоча у практичній діяльності педагога саме цей компонент відіграє ключову роль. Розвиток мотиваційного компонента особистості майбутнього вчителя філологічних спеціальностей під час навчання у ВНЗ дасть змогу вирішити низку проблем, які виникають у сфері підготовки та адаптації педагога-словесника.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему формування та розвитку мотиваційного компонента особистості педагога досліджували такі науковці, як І. Бех, С. Вершиловський, В. Давидов, А. Маркова, Є. Павлутенков,

В.Рогова, В. Семиченко та інші. Зважаючи на значні досягнення науковців у вирішенні зазначеної проблеми, слід зауважити, що основні положення їх досліджень щодо мотиваційної сфери особистості вчителя та студента мають загальний характер, проблема пошуку шляхів формування та розвитку мотиваційного компонента особистості вчителя-філолога потребує комплексного вирішення з огляду на специфіку професійної діяльності цього фахівця. Насамперед, слід брати до уваги теоретичні й практичні питання підготовки вчителя-філолога, які висвітлили в своїх працях О. Бердичевський, П. Бех, Л. Биркун, О. Бігіч, Н. Гез, І. Зимня, Л. Кадченко, М. Князян, С. Ніколаєва, Є. Пасічник, Ю. Пасов, Н. Склярєнко, В. Цетлін та інші науковці.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей формування та розвитку мотиваційного компонента особистості майбутнього вчителя-філолога.

Виклад основного матеріалу. Ідея і практика гуманізації суспільства та освіти передбачає визнання особистості – унікальної, неповторної індивідуальності кожної людини, її життя і здоров'я – як домінуючої соціальної вартості, як найціннішого скарбу суспільства, збереження і розвиток якого потребує певних умов. Перенесення основних акцентів із когнітивного плану (система знань, умінь і навичок) на розвиток творчих можливостей особистості, впровадження гуманістичної парадигми зумовили зміну характеру сучасної освіти і навчання. Як зазначає М. Ткаченко, гуманістична освітня парадигма основною цінністю визнає людину, розглядаючи культуру і соціум як взаємопов'язані детермінанти освіти, спрямовані на підтримку процесів індивідуального саморозвитку і самовизначання особистості. Основним завданням освітніх закладів є розвиток особистості, а головним результатом – становлення унікальної індивідуальності учня [7, с. 45]. У цьо-

му контексті першорядного значення набувають проблеми адаптації випускників шкіл до потреб суспільства, і в числі цих проблем особливої гостроти набуває виховання й освіта, оскільки за останні два десятиріччя відбулися кардинальні зміни у сферах соціальної моралі й культури.

Відомо, що виховання – це процес, орієнтований на особистість, який регулюється зсередини й детермінується внутрішнім світом людини. Саме освітні заклади відіграють провідну роль у процесі створення ефективної системи формування особистості. Якість навчання і виховання школярів набуває особливого державного значення в наш час, тому система вищої педагогічної освіти перебуває у стані вдосконалення й реформування. Зросла потреба в педагогічних кадрах, здатних до створення оптимальних умов для саморозвитку, самоосвіти і самореалізації особистості в різних типах навчальних закладів. На думку К. Литвинової, із якою ми повністю погоджуємося, в основу культурно-виховного середовища має бути покладена ідея людини, її цінності [3, с. 33]. Виконання цієї умови потребує розв'язання суперечностей, які наявні сьогодні у сфері підготовки майбутніх учителів, зокрема вчителів-філологів, які завдяки специфіці предметів, що вони викладають, мають надзвичайний вплив на духовну сферу учнів: між орієнтацією на систему знань, умінь, навичок як основу підготовки та особистісним і професійним розвитком майбутнього фахівця – ерудованого, культурного спеціаліста, носія духовних цінностей власного народу й посередника в міжкультурному обміні.

Мова відіграє найважливішу роль у процесі інтернаціоналізації культур, глобалізації міжкультурної комунікації, діалогу культур на основі лексико-семантичного взаємоперекладу. Очевидною є також значущість мови у вербальних видах творчості, насамперед, у художній літературі, де мовні засоби виконують важливу естетичну функ-

цію, відіграючи важливу роль у втіленні художнього образу. Ознайомлення з кращими творами рідної та світової літератури сприяє розвитку духовних якостей особистості, її творчого потенціалу. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають соціально-психологічні, організаційно-педагогічні та теоретико-методологічні аспекти професійної підготовки вчителів філологічних спеціальностей. Професійний розвиток особистості – це процес цілісного розвитку людини як суб'єкта професійної діяльності; невід'ємними складниками цього процесу є системність, гуманістична спрямованість, інтегрованість знань, умінь, навичок, індивідуалізація. Мотивація виступає стрижнем цього процесу, зумовлюючи навчальну і педагогічну діяльність майбутнього вчителя-філолога.

Дослідники педагогічної діяльності приділяють мотиваційному компоненту особистості вчителя багато уваги. В. Давидов стверджує, що мотивація є не тільки передумовою навчальної діяльності, а і її результатом, її новотвором; повноцінне формування навчальної діяльності веде до якісних змін і в мотиваційній сфері [2, с. 26]. Щоб керувати процесом мотивації у вищому навчальному закладі, треба визначити, яким її видом керується студент у своїй діяльності. Є. Павлютенков визначає мотиваційну сферу особистості як інтегральну якість, що характеризується сукупністю соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, інтересів, які складають основу мотивів. Науковець виділяє два типи мотивів: опосередкований і неопосередкований. У тому разі, коли професія обирається як засіб реалізації цілей, які знаходяться поза самою професією, йдеться про опосередковану мотивацію (соціальні, матеріальні, престижні, моральні, утилітарні мотиви). Якщо ж вибір стимулюється самою професією, йдеться про неопосередковану мотивацію (естетичні, пізнавальні, творчі мотиви, мотиви, пов'язані зі змістом праці) [4, с. 62]. Саме під час

навчання у вищому навчальному закладі відбувається трансформація загальних мотивів у професійні.

Професійний намір як перспектива може стати мотивом навчання, в основі якого лежить потреба в одержанні знань, необхідних студенту для обраної професії. У навчанні будь-якого предмета, зокрема філологічних дисциплін, наявні різні види мотивації. Головні з них – це внутрішня (процесуальна) мотивація, яка породжується самою навчальною діяльністю, і зовнішня, або широка соціальна мотивація, яка виступає як зовнішня по відношенню до діяльності студента під час занять. В свою чергу, кожна з цих видів мотивації поділяється на підвиди. В.Рогова, вивчаючи мотивацію вчителя іноземної мови (те ж саме можна сказати і про вчителів-філологів загалом), відносить до внутрішньої мотивації такого фахівця комунікативну, адже саме вона забезпечує мовленнєвий намір та ситуативний інтерес; операційно-інструментальну, яка забезпечує процесуальний інтерес, робить цікавим виконання навчальних завдань; пізнавальну, яка забезпечує інтерес до навчальної дисципліни. До зовнішньої мотивації, на думку В. Рогової, зазвичай відносять соціально зумовлену (пов'язану з усвідомленням студентами смислу навчання) й особистісно зумовлену [5, с.15] (з огляду на досліджувану нами проблему такою, що забезпечує необхідність знання філологічних дисциплін для майбутньої роботи). До зовнішньої мотивації майбутнього вчителя-філолога можна віднести соціально зумовлену (пов'язану з усвідомленням студентами смислу навчання) й особистісно зумовлену (таку, що забезпечує необхідність знання філологічних дисциплін для майбутньої роботи). Якщо професійний намір розглядати як фактор стимулювання, він може входити до складу як зовнішньої, так і внутрішньої мотивації. Значною мірою це стосується широких соціальних мотивів: професійний вибір частково визнача-

ється усвідомленням значущості соціальних запитів і водночас залишається особистісним.

Активна участь особистості в усіх сферах життя, прояв розуму, почуттів, волі, творчості, чуйності, здатність співпереживати – якості, притаманні культурній людині, – зумовлюють мотивацію, яка в подальшому сприятиме успішному оволодінню професією вчителя-філолога. Ціннісно-мотиваційний компонент особистості педагога базується на вимогах гуманізації освіти. Його змістовними характеристиками виступають загальнолюдські моральні цінності (доброта, людяність, гуманізм, толерантність, почуття гідності тощо), які становлять основу духовності особистості. Саме тому лише за умови відповідальності перед майбутнім, поєднання свідомої спрямованості і великої любові до людей починається формування особистості педагога. Учитель-філолог передусім має усвідомлювати власну відповідальність за формування особистості учня найпотужнішим із засобів – словом. Для успішного досягнення педагогом-словесником освітньо-виховних цілей при підготовці такого фахівця у педагогічному ВНЗ необхідно створити механізм, який допоможе розвивати у майбутніх спеціалістів не тільки мотивацію до навчання і професійної діяльності, а й мотивацію до постійного самовдосконалення.

В. Семиченко зазначає, що мотиваційна сфера професійної діяльності виконує ряд функцій, а саме:

- спонукальну – потребу в певному виді професійної діяльності, активізація її виконання;
- спрямовуючу – визначає вибір і характер цілі у професійній діяльності;
- регулюючу – визначає ієрархію ціннісних орієнтацій, зміст і співвідношення мотивів професійної діяльності [6, с. 97].

Особливу увагу В. Семиченко приділяє формуванню мотиваційної сфери вчителя, беручи до уваги найіс-

тотнішу ознаку педагогічної діяльності – її спрямованість на іншу людину. Дослідниці виділила рівні реалізації цього структурного елемента педагогічної діяльності. На першому рівні мотиваційна сфера вчителя охоплює діапазон важливих для нього потреб, задоволення яких зумовлює характер його діяльності. На другому рівні – формально-рольової відповідності, яка, з одного боку, обмежує сферу реалізації потреб, поведінка вчителя з іншого боку значною мірою залежить від того, які спонуки він вважає прийнятними, що іноді веде до відмови від повноти життєвої самореалізації. На третьому рівні увага вчителя зміщується на потреби учнів [6, с.307].

Для розвитку мотиваційного компонента особистості майбутнього вчителя-філолога навчальний процес у педагогічному ВНЗ має бути побудований на принципах наукової ініціативи, спрямованості на самостійну творчу працю, здійснення професійно-педагогічної рефлексії на всіх етапах навчання. Ефективним інструментом формування та розвитку мотиваційного компонента особистості майбутнього вчителя-філолога виступає контекстне навчання, через яке, на думку А. Вербицького, вирішується проблема єдності навчання й виховання у межах цілісного освітнього процесу [1]. Реалізація динамічної моделі діяльності студентів у контекстному навчанні відбувається від суто навчальної діяльності (наприклад, у формі лекційно-семінарських занять), через квазіпрофесійну (проектування, рольові та ділові ігри), навчально-професійну (науково-дослідницька робота, педагогічна практика) до власно професійної діяльності. При впровадженні контекстного навчання у формах організації педагогічного процесу динамічно моделюється загальнокультурний, духовний, предметний, соціальний та освітній зміст життєдіяльності студента, здійснюється трансформація його навчально-пізнавальної діяльності у соціально-практичну.

Через контекстне навчання відбувається актуалізація навчально-пізнавальної діяльності майбутнього педагога-словесника, стимулювання його творчої діяльності. Використання інноваційних освітніх технологій підвищує мотивацію майбутніх учителів до навчання і спонукає використовувати такі технології спочатку під час проходження практики, а потім і у процесі роботи, що сприяє розвитку мотивації до професійної діяльності.

Висновки. Мотиваційний компонент є важливим складником особистості майбутнього вчителя-філолога. Мотиваційний компонент особистості майбутнього вчителя-філолога базується на вимогах гуманізації освіти. Становлення особистості майбутнього вчителя-філолога передбачає засвоєння гуманістичних цінностей, формування на їх основі стійкої індивідуальної системи цінностей професійної діяльності і передачу молодому поколінню засобами мови і літератури загальнолюдських цінностей. Цінності професійної діяльності у процесі інтеріоризації стають основою ціннісних орієнтацій і внутрішньої мотивації особистості викладача та детермінують його поведінку. Внутрішню мотивацію майбутнього вчителя-філолога зумовлює бажання займатися творчою педагогічною діяльністю, любов до дітей, прагнення передати їм свій досвід, захоплення мовами, літературою, пізнавальний інтерес, усвідомлення відповідальності за формування особистості учня. Ефективність формування і розвитку мотиваційного компонента особистості майбутнього вчителя-філолога забезпечує організація професійної підготовки фахівця на принципах наукової ініціативи, спрямованості на самостійну творчу працю, здійснення професійно-педагогічної рефлексії на всіх етапах навчання, забезпеченої впровадженням контекстного навчання, через яке вирішується проблема єдності навчання й виховання у межах цілісного освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вербицкий А. А. *Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: Метод. пособие.* – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
2. Давыдов В. В. *Теория развивающего обучения* / Василий Васильевич Давыдов. – М. : Интор, 1996. – 544 с.
3. Литвинова К. А. Про деякі передумови формування педагогічної культури майбутніх вчителів / К. А. Литвинова, В. В. Сагарда // *Проблеми вищої школи: Наук.-метод. зб. Вип. 79.* – К.: Вища шк., 1994. – С. 32 -37.
4. Павлютенков Е. М. *Профессиональное становление будущего учителя* / Е. М. Павлютенков // *Советская педагогика.* – 1990. – № 11. – С. 61-64.
5. Рогова В. Г. *Основные пути повышения эффективности обучения на современном этапе* / В. Г. Рогова. – М.: Высшая школа, 2001. – 31 с.
6. Семиченко В. А. *Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «направленность».* (Лекции, практические занятия, занятия для самостоятельной работы) / В. А. Семиченко. – К.: Милениум, 2004. – 521 с.
7. Ткаченко М. В. *Розвиток професійно значущих якостей майбутніх педагогів (технологічний підхід): Методичний посібник* / М. В. Ткаченко. – Одеса: Видавнича організація Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2006. – 78 с.